

شورای سیاست گذاری حوزه های علمیه ی خواهران

مرکز مدیریت حوزه های علمیه ی خواهران

معاونت پژوهش

تحقیق درسی سطح ۲

عنوان:

اشتغال زنان از دیگاه اسلام

استاد مربوطه:

سرکار خانم مشکاتی

نگارنده:

پریوش زارع

سال تدوین: ۱۳۹۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تحمیدیه

خدایا جهان پادشاهی تو راست

زما خدمت آید خدایی تو راست

پناه بلندی و پستی تویی

همه نیستند آنچه هستی تویی

همه آفریدست بالا و پست

تویی آفریننده هر چه هست

تویی برترین دانش آموز پاک

ز دانش قلم رانده بر لوح خاک

خرد را تو روشن بصر کرده ای

چراغ هدایت تو بر کرده ای

نبود آفرینش تو بودی خدای

نباشد همی هم تو باشی به جای

شرفنامه - نظامی

چکیده:

این تحقیق به بررسی دیدگاه اسلام در مورد اشتغال و فعالیت زنان در جامعه ی اسلامی از دیدگاه فقهاء، قرآن و ائمه ی اطهار پرداخته است.

با توجه به تحلیل های صورت گرفته و نظر قرآن این گونه می توان نتیجه گرفت که اسلام کار کردن زن و فعالیت او در محیط های اجتماعی را تحت شرایطی که برای حفظ کرامت زن و جامعه ی او در نظر گرفته شده است، جایز می داند و مانعی برای این امر از دیدگاه بزرگان دین نیز وجود ندارد. اسلام دین دیروز، امروز و فردای ملت هاست، بنابراین ما باید به نظر اسلام استناد کنیم تا با همکاری زنان در جنبه های مختلف در اجتماع شاهد جامعه ای موفق تر و اسلامی تر باشیم.

کلید واژه:

محدوده ی اشتغال، دیدگاه اسلام، زن، اجتماع، خانواده

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱.....مقدمه

فصل اول: کلیات تحقیق

۲.....گفتار اول: طرح نامه

۲.....الف: تبیین موضوع

۲.....ب: اهمیت و ضرورت تحقیق

۳.....ج: پیشینه ی تحقیق

۳.....د: سوالات تحقیق

۵.....ه: فرضیه و پیش فرض

۵.....و: روش تحقیق

۶.....گفتار دوم: مفهوم شناسی

۶.....الف: اشتغال

۶.....ب: اسلام

۷.....ج: زن

۷.....د: خانواده

فصل دوم: اشتغال زنان در ایران:

۸.....گفتار اول: تاریخچه ی اشتغال زنان در ایران:

۸.....الف: اشتغال زنان در ایران پیش از اسلام

۹.....ب: اشتغال زنان در ایران پس از اسلام

۱۱.....گفتار دوم: اشتغال زنان از دیدگاه عالمان دین

۱۱.....الف: نظر فقهای پیشین

- ب: نظر فقهای کنونی ۱۱.
- ج: نظر فقهای شیعه ۱۲.
- د: دیدگاه مقام معظم رهبری ۱۳.
- گفتار سوم: اشتغال از دیدگاه قرآن و اسلام: ۱۴.
- الف: شواهد قرآنی بر جواز فعالیت های اقتصادی زنان ۱۶.
- ب: اشتغال زنان از دیدگاه اسلام ۱۷.
- ج: شواهد روایی بر جواز فعالیت های اقتصادی زنان ۱۸.
- نتیجه گیری ۱۹.
- منابع ۲۰.

مقدمه:

فعالیت اقتصادی و کار و تلاش، همواره قرین زندگی زنان بوده است. زنان در طول تاریخ، علاوه بر انجام کارهای خانه، همیشه همگام با مردان به فعالیت هایی مثل کشاورزی و دام داری اشتغال داشته و از این طریق، بخشی از هزینه خانواده را بر دوش کشیده و به اقتصاد خانواده کمک می کرده اند. اما در زمان های گذشته، فعالیت های یاد شده نظیر سایر کارهایی که زنان در خانه انجام می دادند، کار خانه به شمار می رفته و در مقابل آن مزدی به زن پرداخت نمی شده است.

با حرکت جوامع به سوی دستاوردهای تمدن جدید و تبدیل کارگاه های خانگی و کوچک به کارخانه و جایگزینی ماشین به جای نیروی انسانی، اشتغال زنان به فعالیت های اقتصادی بیرون از خانه، طی چند دهه اخیر، اهمیت ویژه ای یافته است؛ به گونه ای که در حال حاضر مشارکت اقتصادی و اشتغال زنان به فعالیت اقتصادی در بیرون خانه، یکی از مسائل مهم و مطرح زنان در جامعه امروز ماست. نظر به اهمیت موضوع و شبهات و اشکالاتی که در زمینه کار زنان در مراکز عمومی مطرح شده و آراء و دیدگاه های مختلفی را پدید آورده است، این نوشتار به بررسی این مسئله از دیدگاه اسلام پرداخته است.

فصل اول: کلیات تحقیق:

گفتار اول) طرح نامه:

الف) تبیین موضوع:

اشتغال به معنای سرگرم شدن و مشغول شدن به کاری است. با توجه به جامعه ی امروز و تغییر بینش و ساختار خانواده ها، و نیاز به حضور زنان در جامعه، بسیاری از مردم از جمله برخی از مردان مخالف کار کردن زن در خارج از خانه هستند و کار را عامل پرتوقع شدن، عدم رسیدگی به همسر و فرزند و در پاره ای از موارد، بروز گناه و فسق در جامعه می دانند. علاوه بر این ما در این تحقیق بر آنیم تا با توجه به حد و مرزی که اسلام برای اشتغال زنان مطرح می کند الگویی جامع ارائه دهیم تا هم زنان جامعه ی ما و هم دیگر افراد به یک دید کلی و روشن در این زمینه برسند و مشکلات و اختلافات کمتری به وجود آید.

محور اصلی این تحقیق روشن شدن این مطلب است که اسلام چه حد و مرزی برای اشتغال زن در جامعه ترسیم می کند تا از یک طرف زن حضوری فعال در جامعه داشته باشد و از طرف دیگر زبانی متوجه خانواده و به طبع جامعه نشود.

در این تحقیق اشتغال زنان از دیدگاه اسلام مورد بررسی قرار گرفته و به حوزه ی پیامد اشتغال بر خانواده وارد نشدیم.

ب) اهمیت و ضرورت تحقیق:

هم خود بانوان کشور باید نسبت به موضوع اشتغال زن از نظر اسلام دارای آگاهی باشند، تا بتوانند اتکا به نظر والای یدین مقدس اسلام، از حقوق خود به طور کامل دفاع کنند و هم همه ی افراد جامعه و مردان در کشور اسلامی باید بدانند که نظر اسلام در مورد اشتغال زنان، حضور زن در عرصه های زندگی، فعالیت زنان، کار و تلاش اجتماعی و سیاسی و اقتصادی و علمی زنان، نقش زن در خانواده و بیرون خانواده چیست. درباره ی همه ی این ها اسلام یک نظر روشن و صریح دارد که اگر بخواهیم با توجه به فرهنگ های دیگر، از جمله فرهنگ غربی مقایسه کنیم، نظر اسلام هم مترقیست، و هم موجب آبادی، صلاح و فلاح کشور و اعتلای هرچه بیشتر بانوان در کشور می شود.^۱

بانکی پور فرد، امیرحسین، عرصه های حضور اجتماعی زن، برگزیده ای از بیانات مقام معظم رهبری، ص ۲۹

ج) پیشینه ی تحقیق:

تحقیقات انجام شده در داخل کشور:

ماریلیارد والویر تاواریس در ایرن در سال ۵۳ تاثیر اشتغال مادر را روی فرزندان بررسی کرد و به این نتیجه رسید که مادران شاغل مورد پژوهش از تعادل عاطفی و سازش اجتماعی کمتری برخوردارند.

در تحقیق در دیگر که توسط حسین میرزاجانی در سال ۶۸ صورت گرفت وی به مطالعه ی اختلال رفتاری در فرزندان مادران خانه دار نسبت به فرزندان مادران شاغل پرداخت. نتیجه این تحقیق نشان داد که اختلافهای رفتاری در فرزندان مادران خانه دار (۶۶٪) و در مادران شاغل (۳۳٪) بوده است.

خادمیان در سال ۷۲ در تحقیقی نشان داد که رابطه ی مثبت و معناداری بین نگرش تربیتی والدین و عزت نفس فرزندان وجود دارد.

بیابانگرد در سال ۷۶ معتقد است که در جامعه ای که افراد آن از احساس ارزشمندی (عزت نفس بالا) برخوردار باشند در مقابل انواع مشکلات زندگی مقاوم و پایدار خواهند بود.

تحقیقات انجام شده در خارج کشور:

در تحقیقی که مودر (۱۹۷۲) انجام داد دریافت که اشتغال مادر به طور تمام وقت در طبقه ی پایین تاثیر مثبت تری روی سازگاری بچه ها در مقایسه با اشتغال پاره وقت دارد.

در تحقیقات دیگر مک ایوان و بار لینگ (۱۹۸۸) نشان دادند که همواره بین وظیفه ی مادر بودن و کارمند بودن تضاد و تعارض وجود دارد.

فای و هافمن و ولادیس (۱۹۶۳) با استفاده از پژوهش دیگر در کتاب مادران شاغل در آمریکا می نویسند: تحقیقات نشان می دهد که مادرانی که شاغل هستند با توجه به در آمدی که به دست می آورند و به همسر خود

در تهیه ی هزینه های زندگی کمک می کندتش در خانواده را کاهش می دهند و همچنین در بالا بردن سطح استاندارد خانواده موثر هستند.

باندوچی (۱۹۸۴) و هافمن (۱۹۸۴) طی مطالعات و تحقیقاتی که انجام دادند دریافتند که دختران بیشتر از پسران از داشتن یک مادر شاغل بهره می برند.

با توجه به پیشینه ی ذکر شده می توان این گونه ذکر کرد که پیشینه ی اشتغال زنان در گذشته بیشتر متمرکز بر فعالیت زنان متاهل و دارای فرزند و تاثیرات اشتغال آنان بر فرزندانشان بوده است.

اما در جامعه ی امروز مسئله ی تاهل از جمله فاکتور های مورد بررسی است نه این که تنها فاکتور مورد بررسی باشد.

حال نام چند کتاب را که در این زمینه نوشته شده اند و از آن ها در روند این مقاله استفاده شده است می آوریم:

۱- کتاب نقش و رسالت زن در عرصه های حضور اجتماعی زن گزیده ی بیانات مقام معظم رهبری نوشته ی امیر حسین بانکی پور فرد. این کتاب شامل سه فصل است؛ که در فصل اول ایشان به اشتغال زنان از دیدگاه اسلام، محدوده ی اشتغال زنان در جامعه و ... پرداخته اند.

۲- زن و بازیابی هویت حقیقی گزیده ای از بیانات مقام معظم رهبری نوشته ی محسن کربلایی. این کتاب شامل شش فصل است که در فصل دوم ایشان حضور اجتماعی زن را مورد بررسی قرار داده و به مواردی همچون یکسان بودن زن و مرد در همه ی عرصه های بشری، حضور اجتماعی از منظر اسلام و ... پرداخته اند.

۳- اشتغالات زنان نوشته ی لیلا زعفرانچی. در این کتاب نویسنده عوامل، پیامد ها و رویکرد ها در مورد اشتغال زنان در ایران و از دیدگاه اسلام پرداخته است.

۴- مجله ی مطالعات راهبردی زنان نوشته ی شورای فرهنگی نهاد ریاست جمهوری. در این مجموعه شش مقاله با موضوعات زنان و ابعاد مختلف اشتغال مورد بررسی قرار گرفته است. در مقاله ی نخست شورای سیاست گذاری به بررسی اشتغال زنان در جمهوری اسلامی پرداخته است.

د) سوال اصلی تحقیق:

آموزه های اسلام در مورد اشتغال زنان چگونه میتواند راه گشای مشکلات زنان شاغل در جامعه باشد؟

سوالات فرعی تحقیق:

- ۱- جایگاه اجتماعی زن در نظام اسلامی چیست؟
- ۲- چارچوب کلی قوانین مربوط به اشتغال زنان از نظر اسلام چگونه ترسیم می شود؟
- ۳- شئونات اسلامی چگونه موجب ایفای نقش سالم و مثمر به ثمر زن در جامعه و محیط کار وی میشود؟

ه) فرضیه: دین مبین اسلام اشتغال زنان را طبق اصول و شرایطی که به نفع جامعه و خود زن است، پذیرفته است.

پیش فرض:

۱. از دیدگاه اندیشمندان اسلامی فعالیت اقتصادی به زن یا مرد اختصاص نداشته و هر دو می توانند فعالیت کنند و از آن بهره مند شوند.
۲. اسلام، هنگامی که بر نقش ویژه ی زن در خانه تاکید می کند نقش عمومی او را در جامعه حذف نمی کند.
۳. اسلام حقوقی را برای زن و مرد به طور مستقل مقرر داشته است.

و) روش تحقیق:

این پژوهش بر اساس مراجعه به کتب موجود در کتاب خانه ها و سایت های موجود نوشته شده است. و به صورت کاربردی و به روش توصیفی به رشته ی نگارش درآمده است.

گفتار دوم) مفهوم شناسی:

الف) اشتغال:

- تعریف لغوی: شغلته، شغلت به، شغل^۱
- تعریف لغوی: شغل الشین و العین و الام اصل واحد^۲
- تعریف اصطلاحی: يدل على خلاف الفراغ^۳؛ کلمه ای که دلالت می کند بر تضاد آسایش
- تعریف لغوی: الشغل و الشغل و الشغل كله واحد و الجمع الشغال و شغول^۴
- تعریف اصطلاحی: اهل بهشت آن روز در مشغولیت به خصوصی متنعم اند.^۵

ب) اسلام:

- تعریف لغوی: گردن نهادن، فرمان بردن، باز گذاشتن^۶
- تعریف اصطلاحی: پذیرفتن شریعت محمد بن عبدالله (ص) را گویند.^۷
- تعریف لغوی: گردن نهادن، تسلیم شدن، داخل شدن در صلح و دوستی^۸
- تعریف اصطلاحی: نام یکی از مذاهب بوده که توسط محمد بن عبدالله (ص) رواج یافته است.^۹

ج) زن:

- تعریف لغوی: انسان ماده، مقابل مرد^{۱۰}
- تعریف اصطلاحی: به معنی جفت مرد که به عربی زوجه می گویند.^{۱۱}

۱. الفراهیدی، التحلیل بن احمد، العین، انتشارات عسوه، ۱۴۹۴ ه.ق، ج ۲، ص ۹۲۶

۲. ابو عمرو، شهاب الدین، القاموس الوافی، ص ۵۲۹

۳. همان

۴. سیوطی، علی، لسان العرب، ج ۷، ص ۱۴۷

۵. قریشی، علی اکبر، قاموس قرآن، دار الکتب الاسلامیه، ج ۱، ص ۴۸

۶. معین، محمد، فرهنگ معین، انتشارات نامن، ج ۱، ص ۲۵۹، س ۱۳۸۴

۷. همان

۸. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، انتشارات امیرکبیر، ج ۱، ص ۱۶۳، س ۱۳۷۸

۱. معین، مجملد، فرهنگ معین، انتشارات نامن، ج ۱، ص ۱۲۳، س ۱۳۸۵

۲. همان

- تعریف لغوی: انسان ماده و بالغ، همسر مرد، زوجه^۱
- تعریف اصطلاحی: انسان ماده اعم از کم سال و بزرگ سال^۲
- تعریف لغوی: انسان ماده، مقابل مرد، جفت مرد^۳
- تعریف اصطلاحی: فردی از افراد اناث که منکوحه باشد و خواه غیر منکوحه^۴

(د) خانواده:

- تعریف لغوی: خاندان، دودمان، اهل خانه، زن و فرزند^۵
- تعریف اصطلاحی: گروه اجتماعی در جامعه، که شامل پدر و مادر و فرزند است.^۶
- تعریف لغوی: خاندان، اهل بیت، اهل خانه^۷
- تعریف اصطلاحی: مجموعه افرادی که در یک خانه زیست می کنند یا واحدی که شامل پدر و مادر و فرزندان آن است.^۸

۳. انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، ص ۳۸۷۷، س ۱۳۸۱

۴. همان

۵. معین، محمد، فرهنگ معین، انتشارات نامن، جلد ۱، ص ۶۹۱، س ۱۳۷۸

۶. همان

۷. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، موسسه لغت نامه دهخدا، ج ۹، ص ۱۲۹۳۴، س ۱۳۴۵

۸. انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، چاپ اول، ج ۱، ص ۴۲۴، س ۱۳۸۱

۹. معین، محمد، فرهنگ معین، ج ۱، ص ۱۲۳، س ۱۳۸۶

۱۰. انوری، حسن، فرهنگ کنایات سخن، انتشارات سخن، ج ۱، ص ۴۸۳

فصل دوم: اشتغال زنان در ایران:

گفتار اول) تاریخچه ی اشتغال زنان در ایران:

الف) اشتغال زنان در ایران پیش از اسلام:

۱. دوره ی مادها:

در این دوره، زنان به انجام امور خانه و نگهداری فرزندان و کار و زراعت در کنار شوهران اشتغال داشتند. پس از اتحاد قبایل، زندگی آنان از حالت کوچ نشینی دائم درآمد و در دهات و بلاد استقرار یافتند و کم کم قدرت مرکزی تشکیل دادند و زندگی مردم وارد مرحله ی جدیدی شد.

۲. دوره ی هخامنشیان:

در این دوره، زنان در برخی از کارها با مردان مشارکت داشتند و دستمزد و حقوق برابر با آنها دریافت می کردند که به صورت غیرنقدی در قالب اجناس و کالاهای مختلف رایج آن زمان بود و بافندگی در میان زنان رونق داشت.

۳. دوره ی اشکانیان:

زنان در این دوره نیز در فعالیت های تولیدی و اقتصادی شرکت داشتند. از مجسمه ی سنگ آهکی که از گورستان یک زن و شوهر در پالمیر به دست آمده می توان دریافت که زنان آن دوره همچنان به رسیدن نخ و بافندگی مشغول بودند، اما همانند روم و یونان، مرد در استفاده از اموال زن کاملاً مختار بوده است، چون زن از هیچ حقوقی برخوردار نبود.

۴. دوره ی ساسانیان:

در این دوره، که آخرین سلسله ی شاهان ایران قبل از اسلام است، افراد جامعه به چهار طبقه ی روحانیون، جنگجویان، دیران و توده ی مردم شامل صنعتگران و کشاورزان شهری و روستایی تقسیم می شدند و مشاغل

زنان در ارتباط با طبقه‌ای بود که در آن تولد یافته بودند. هرچند موقعیت زن در مناطق مختلف تا حدی متفاوت بود، ولی به‌طور کلی، بنا بر قوانین متداول، زن شخصیت حقوقی نداشت و شیء تلقی می‌شد.^۱

ب) اشتغال زنان در ایران پس از اسلام:

۱. ظهور اسلام تا دوره‌ی صفویه:

براساس تعالیم و قوانین اسلام، زن از حق تعلیم و تعلم، حق مالکیت، حق شرکت در فعالیت‌های اجتماعی، حق انتخاب همسر و سایر حقوقی که از آن محروم بود برخوردار گشت. زن در این دوره عمدتاً به کارهای خانه مشغول بود و تاریخ کمتر از اشتغال آنان سخن می‌گوید. در این دوره، تولید صنایع دستی مختلف توسط زنان عموماً در خانه صورت می‌گرفت و متداول بود.

۲. دوره‌ی صفویه تا آغاز مشروطیت:

در این دوره، نقش زنان عمدتاً به کارهای خانه محدود می‌شد. زنان در خانواده‌های فقیر در مواردی از قبیل فوت شوهر یا تنگدستی خانواده، مجبور به کسب‌وکار در خارج از منزل بودند و به کارهایی از قبیل فروش مواد خوراکی، مشاطه‌گری، قالی‌بافی، صنایع دستی و از این قبیل می‌پرداختند. قالی‌بافی و صنایع دستی از رایج‌ترین کارهای زنان بود.

اشتغال زنان در خارج از خانه در این دوره بیش از دوره‌های قبل است. آنچه در دوره‌ی قاجار بیش از اشتغال و حضور زنان در عرصه‌های کار و خدمات جلوه می‌کند، حرکت‌های مذهبی و سیاسی زنان است که به‌صورت گسترده در جریان تحریم تنباکو و وقایع مربوط به مشروطیت نقشی فعال داشتند.

۳. دوره‌ی مشروطیت تا پهلوی:

از اقدامات این دوره که زمینه‌ساز اشتغال تعدادی از زنان بود، تأسیس دارالمعارف برای تربیت آموزگاران زن بود که معلمان این مدارس از مردان مسن و دانشمند انتخاب می‌شدند. فارغ‌التحصیلان این مراکز به شغل معلمی در مدارس دخترانه مشغول شده و کم‌کم تعداد مدارس دخترانه افزایش می‌یافت که مقدمه‌ی ورود دختران و زنان به عرصه‌ی فعالیت‌های اقتصادی بود.

۴. دوره‌ی پهلوی:

دوره‌ی رضاشاه: رشد مطبوعات وابسته و تبلیغات آن‌ها، زمینه‌ی تشکیل انجمن‌های فرهنگی و اجتماعی توسط زنان را فراهم آورد. مقدمه‌ی اشتغال آنان در برخی مشاغل دولتی و غیر آن بود، اما حضور آنان در جهت اهداف استعماری و جدا کردن آنان از مبادی دینی صورت می‌گرفت.

دوره‌ی محمدرضاشاه: زنان در این دوره در عرصه‌های مختلف اجتماعی و شغلی حضور داشتند، اما روی آوردن به الگوهای غربی برای آنان مورد نظر رژیم بود. عدم پذیرش آموزه‌های فرهنگی رژیم پهلوی با الگوی مورد تبلیغ آنان برای زنان از یک سو و ارائه‌ی الگوی آرمانی از زن مسلمان ایرانی در قالب شخصیت‌های دینی توسط برخی از اندیشمندان آن دوره، زمینه‌های بازاریابی هویت اصیل دینی در بسیاری از زنان را فراهم آورد که مقدمات حرکت عظیم اقشار مردم به‌ویژه زنان را در سال‌های ۵۶ و ۵۷ فراهم ساخت و با رهبری بی‌نظیر امام خمینی، انقلاب اسلامی شکل گرفته و سرانجام در ۲۲ بهمن سال ۵۷ با سرنگونی رژیم پهلوی، جمهوری اسلامی رسماً اعلام موجودیت کرد.

۵. دوران انقلاب اسلامی:

امام خمینی (ره) در جریان انقلاب اسلامی و پس از پیروزی آن، با آگاهی از توانایی‌ها و ظرفیت‌های زنان، عرصه‌های جدیدی را برای حضور فعال زنان در جامعه و در راه پیشبرد اهداف اسلامی گشودند. امام زنان را ترغیب به مقدرات اساسی و امور مهم اجتماعی نمودند تا شبهه‌ی دور ماندن و برکناری نیمی از آحاد جامعه از فعالیت‌های اجتماعی را، که توسط دشمنان القاء شده بود، برطرف نمایند.

در پی انقلاب اسلامی، حضور زنان در جامعه، که در نظام شاهنشاهی با مفاهیمی همچون تبرج و فتنه‌گری همراه بود، با مفاهیم جدیدی همچون حضور عفیفانه در عرصه‌های زنانه و حرکت‌بخش به مردان ایرانی روبه‌رو شد. حضور زنان در صف مقدم راهپیمایی‌های زمان انقلاب و نیز پیشاهنگی زنان در اعزام عزیزانشان به جبهه در زمان جنگ تحمیلی و ایجاد آرامش روانی در خانواده و کمک‌های پشت جبهه، فرهنگ دفاع مقدس را هویتی خاص بخشید.

انقلاب اسلامی ارزش‌های جدیدی را در جامعه رواج داد که در نتیجه‌ی آن، دارندگی و برازندگی به‌منزله‌ی یک ارزش جای خود را به قناعت داد تا آنجا که ثروتمندی یک ارزش منفی شمرده می‌شد و تظاهر به دارندگی با واکنش شدید مردم روبه‌رو می‌شد، که احتمالاً این موضوع خود از عوامل کاهش جمعیت زنان شاغل در دهه‌ی شصت گردید.

اما پایان جنگ به منزله‌ی پایان عامل وحدت‌بخش اجتماعی و حاکمیت الگوهای توسعه براساس الگوهای جهان مادی سبب تغییر دوباره‌ی این فرهنگ شد و دارندگی بیش از گذشته سبب برازندگی و فقر مایه‌ی شرمندگی شد.

با توجه به تنوع‌طلبی و ترویج مصرف‌گرایی در دهه‌های اخیر از سوی رسانه‌های مختلف، بسیاری از زنان به انگیزه‌ی رهایی از فضای یکنواخت خانه و ورود به فضای جدید، به مشاغلی روی می‌آورند که احساس می‌کنند عدم حضور در عرصه‌ی اجتماعی به ضعف اطلاعات، تحلیل‌ها و تجربه‌های آنان می‌انجامد.^۱

گفتار دوم) اشتغال از دیدگاه عالمان دین:

الف) نظر فقهای پیشین:

موضوع کار کردن زن مسلمان در بیرون از خانه، همچنان باعث اختلاف نظر شدید میان موافقان و مخالفان است. از آن رو که غالب افراد گروه دوم، به شکل صریح یا ضمنی ادعا دارند عقیده شان موضع اسلام است.

نگاشته‌های فقها و نویسندگان معاصر که به بازگشت به اصول اسلامی در بنیان خانواده و در تعیین وظایف زن و مرد دعوت می‌کند، اصرار دارد جای زن در خانه است و نخستین و آخرین وظیفه اصلی او، خانه و شوهرداری و تربیت فرزندان است.

از شمار نویسندگانی که به منع فعالیت زن در خارج از خانه معتقد است - بی آنکه دلیل روشنی ارائه دهد - دکتر احمد فرج، در کتاب «المؤامره علی المرأة المسلمه» است.

ب) نظر فقهای کنونی:

نظر فقها و نویسندگان کنونی، به رغم توجیهات گوناگون در منع کار زن، تماماً مستند به دلایل و اعتقادات فقهای پیشین است. دست کم به خاطر روابط زناشویی، بیشتر قواعد مکاتب فقهی، صراحت در منع زن از کار دارد، به دلیل اینکه شرعاً بر مرد واجب است نفقه بپردازد.

کاشانی، از فقهای بزرگ حنفی می گوید:

«از جمله حقوق مرد، پس از ازدواج این است که زن در خانه بماند و کار نکند، و تأمین نیازهای زن بر عهده مرد باشد.

بیرون رفتن زن از خانه، بنا بر نظر فقها، بسته به اجازه همسر است، مگر اینکه پدر و مادر زن بیمار باشند و یا زن بخواهد به دیدن آنها برود. اگر زن بدون اجازه همسر، از خانه بیرون رود، فقها معتقدند وی ناشزه بوده، مجازات وی، عدم وجوب پرداخت نفقه است. بدین ترتیب کار کردن زن، بیرون از خانه، مشروط به رضایت همسر است. از این رو بسیاری از زنان به دنبال کار خارج از خانه نیستند، زیرا نمی خواهند نافرمانی همسر را کرده، حق دریافت نفقه را از دست بدهند.^۱

(ج) نظر فقیهان شیعه:

سید یزدی در عروة الوثقی و سید حکیم در مستمسک گفته اند: اگر زن برای خدمت در مدت معینی، (تعهد و توان خود را) اجازه دهد و پیش از انقضای این مدت، ازدواج کند، اجازه (و تعهد) باطل نمی شود، حتی اگر خدمت منافی بهره جویی شوهر و حقوق زناشویی باشد. در این حکم تفاوتی نیست شوهر در هنگام ازدواج، تعهد زن را بداند یا نداند، زیرا دو حق اینجا هست: حق خدمت و حق شوهر. اگر زن بتواند هر دو را انجام دهد، که خوب، و اگر جمع میان آن دو ممکن نباشد و تزاحم کنند، حق پیشتر که تعهد خدمت است، مقدم است، چون اگر حقوق شرعی مزاحم هم شوند، ترجیح با حق سابق است. بنابراین شوهر حق اعتراض یا فسخ تعهد زن را ندارد و همسر ناشزه محسوب نمی شود. اما اگر پس از ازدواج تعهد خدمت دهد و با حق شوهر منافات داشته باشد، بدون اذن و اجازه شوهر، تعهد خدمت درست نیست. اگر تعهد، با حق شوهر مطلقاً منافات ندارد؛ مثلاً تعهد قرائت قرآن یا بافتن پیراهن با نخ کاموا یا پشم را بدهد، اجازه (و تعهد) صحیح است حتی اگر شوهر اذن ندهد.

متانت و منطقی بودن و واقع نگری نظر این فقیهان مشهود است. اینان اگر کار کردن زن پس از ازدواج را به موافقت شوهر ربط داده اند، به معنای اولویت حضور زن در خانه است. بدون تردید این اجتهاد همخوان با واقعیت های اجتماع در آن زمان است.^۱

(د) دیدگاه مقام معظم رهبری:

اسلام با کار کردن زنان نه تنها موافق است بلکه تا آن جایی که با شغل اساسی او که مهمترین شغل اوست، یعنی تربیت فرزند و حفظ خانواده، مزاحم نباشد، شاید لازم هم می داند.

یک کشور نمی تواند از نیروی مار زنان در عرصه های مختلف بی نیاز باشد. اما این کار باید با کرامت و با ارزش معنوی و انسانی زن منافات نداشته باشد. باید زن را تذلیل و وادار به تواضع و خشوع نکند.

اسلام مانع مشاغل و مسئولیت های زنان نیست مگر در موارد استثنایی که بعضی مورد اتفاق بین فقها . بعضی هم مختلف است و باید در این زمینه کار شود.

اساسی ترین کار زن کاری است که با خلقت زنای او، با احساسات و عواطف به ودیعت نهاده ی الهی در وجود او، هم خوان و هماهنگ باش. رسیدن و پرداختن به عواطف جوشان و پاسخ گفتن به آن محبتی که خدای متعال در همه ی وجود زن نهاده اسن مهم است البته شغل هم در مواردی برای بعضی از زنان، اجتناب ناپذیر و برای بعضی لازم می باشد (به هرحال شغل برای زن، امری مباح و جایز است؛ اما اسلام ارزش زن را لزوماً به آن نمی داند).

خداوند متعال گنجینه ی باارزش لطف، آرامش و رحمت را در وجود زن قرار داده است و زنان در جامعه باید در مسئولیت ها و مشاغل انجام وظیفه نمایند که با این صفات و ویژگی های ذاتی او متعارض نباشد.

مسئولیت ها و مشاغل اختصاصی زن باید طبق طبیعت و فطرت طبیعی او باشد و نه از روی تقلید.

تحمیل کار سنگین به زن ظلم به زن است. اسلام این توصیه را نمی کند اما کار علمی و تلاش اقتصادی و سیاسی و اجتماعی را هم منع نمی کند. البته روایتی از پیامبر(ص) آمده است که فرمودند: زن شما گل است،

قهرمان نیست. یعنی زن در خانه ی شما مثل گل لطیفی است که باسد با کمال فراغت و دقت رفتار کرد، پششکار و خدمتکار شما نیست که کار های سنگین را به او محول کنید.

این اندیشه که جایگاه زن در نظام های اجتماعی و در محیط زندگی آن چنانی که شایسته س بانوان است تبیین بشود یکی از ضروری ترین کار های دوران ماست. چرا روی این مطلب با این تاکید حرف می زنیم؟ چون به اعتقاد فرهنگ تمدن غربی در هفتاد، هشتاد سال اخیر درباره ی مقام زن و شخصیت زن و احیای این شخصیت و سپردن نقش شایسته به وی در سطح جهان به راه افتاد علی رغم این همه ما اعتمادمان بر این است که شخصیت والای زن همچنان در دنیا مورد بی توجهی است.^۱

گفتار سوم) اشتغال از دیدگاه قرآن و اسلام:

در سنت - که از جمله وظایف آن تشریح و تبیین محتوای قرآن است - مطلبی در باره ممنوعیت کار کردن زن نیامده، خلاف آن را درست دانسته، کارهایی را که پیشتر زنان انجام می دادند، ادامه داده اند.

اسلام در این حد متوقف نشد، بلکه زن را به حضور در فعالیتها و به عهده گرفتن وظایف و مناصبی خواند که به مقتضای جامعه نوبنیاد اسلام به وجود آمده بود. در مکه و زمان رسول الله (ص) امور حسبه (مالی) را «سمراء بنت نهیک الاسدی» بر عهده داشت. وی با شلاق کسانی را که در داد و ستد، غش و فریبکاری می کردند، مجازات می کرد. امور حسبه از مهمترین و خطرترین مناصبی است که شخص می تواند در جامعه اسلامی بر عهده گیرد. از واگذاری این مسؤولیت به زن می توان میزان اعتماد بالا به تواناییها و شایستگی های زن را در پذیرش مسؤولیت، در زمان پیامبر (ص) فهمید. در جنگهای پیامبر (ص) بسیاری از زنان مانند مردان نقش داشتند زن به فعالیتهای مذهبی می پرداخت و مانند عابدی فقیه از پیامبر روایت می کرد و رسول الله برای وی حدیث می گفت. زن در زمینه شعر هم بارز و برجسته بود.

موضع اسلام در باره کار کردن زن، موضع درست و طبیعی دینی است که در پی ساختن اجتماعی استوار و به هم پیوسته است و می داند ساختن چنین جامعه ای نیازمند تلاش و حضور فعال و بنیادی زن است و به خوبی آگاه است، نقش مهم و اساسی زن در ساختن اجتماع کوچک خانواده، مانع ایفای نقش وی در ساختن جامعه بزرگ اسلامی، از طریق کار کردن نیست. حق کار کردن زن که اسلام پذیرفته، پذیرش انسان بودن زن و جزء

۱. کربلایی نظر، محسن، زن و بازیابی هویت حقیقی، گزیده ای از بیانات مقام معظم رهبری، ص ۶۵

احترام و تقدیری است که دین نوظهور اسلام برای وی قایل بود. این حق، عمل کردن به مفاد آیه ۱۷ سوره توبه است:

مردان و زنان مؤمن، سرپرست یکدیگرند و همدیگر را امر به معروف و نهی از منکر می کنند.

اکنون اگر موضع فقهای پیشین را بررسی کنیم، علت فتوای آنان را در حرمت کار کردن زن می فهمیم. در قرن دوم هجری و پس از استقرار مسلمانان در سرزمینهای فتح شده، فقه شکل یکدستی را برای بیش از یکصد سال پیدا کرد. در پی پرسشهایی که از فقیهان می شد و به گونه فتوا و حکم، عمومیت می یافت، قوانین فقهی به وجود آمده، گذشته از گرایشهای شخصی، بازتاب اوضاع اقتصادی و اجتماعی و سیاسی جامعه ای بود که فقیه می زیست. پیشینه سترگ سیاسی و اقتصادی و اجتماعی که در صد سال - فاصله میان وفات پیامبر و ظهور فقه - بر جای ماند، به شکلی پنهان و پیچیده، قواعد فقهی را سمت و سو می داد.

کشورگشایی های مسلمانان و استقرار آنان در جوامع دیگر و آمیختگی شان با امت ها و ادیان و باورهای جدید، موجب واکنش ها و پیامدهایی در تمامی زمینه ها، از سوی مسلمانان شد. برخی از این پیامدها مربوط به زن می شد. بیم مردان از آبرو و ناموسشان موجب فشار و سختگیری بر زنان و خانه نشینی آنان شد. مردان می ترسیدند زنان با مردهای غیر عرب و غیر مسلمان اختلاط و ارتباط داشته باشند. به مردان مسلمان اجازه داده شده بود با زنان غیر مسلمان ازدواج کنند، ولی ازدواج زن مسلمان با مرد غیر مسلمان، به راحتی انجام نمی شد. فکر ازدواج زن عرب با نژادی دیگر پذیرفته نبود و اگر ازدواجی صورت می گرفت، به زور فسخ می شد.

سختگیری بر زنان و اجبارشان بر خانه نشینی، به منظور پیشگیری از پیامدهای سوء بود و پیش از آنکه توسط فقها قانونمند شود، رواج و گسترش یافت.

آنچه برشمردیم باعث شد مردان بر زنان سخت گیرند و از فعالیت آنان جلوگیری کنند، گرچه در قرآن و سنت دلیلی وجود نداشت که زن را از حضور و فعالیت باز دارد.

شاید بتوان گمان کرد حقوق بسیار و آزادی گسترده و برابری حقوق و تکالیف زن با مرد به عنوان یک انسان که اسلام به ارمغان آورد، موجب شد مردان سعی نمایند زن را پایبند و محبوس در خانه کنند و احادیث دروغی را در تأیید عمل خویش جعل کنند، همچون: اگر زن بدون اجازه همسر از خانه بیرون رود، هر چه که خورشید و ماه بر آن می تابد، زن را نفرین می کند، مگر اینکه شوهر راضی شود.

فقه برای قانونمند کردن وضع موجود، پا پیشنهاد و از آیاتی همچون «وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ؛ در خانه هایتان بمانید» بهره گرفت، در حالی که این آیه به روشنی، به زنان پیامبر(ص) اختصاص دارد، زیرا در آغاز آن «یا نساء النبی

لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ»^۱ است. زنان رهبر و پیامبر امت، احکامی خاص دارند، تا رفتارشان مورد نکوهش دیگران قرار نگیرد، پیامبر(ص) اذیت نشود.

الف) شواهد قرآنی بر جواز فعالیت های اقتصادی زنان:

«کسب»، «عمل» و «فعل» در قرآن به معنای کار و تلاش هستند، اما معمولاً به معنای اقتصادی آن – که خصوصاً فعالیتی است که برای تحصیل درآمد انجام می گیرد و در برابر آن مزدی پرداخت می شود – به کار نمی رود؛ برای مثال، واژه «فعل» و مشتقات آن قریب ۱۰۸ بار در قرآن به کار رفته اند که در هیچ یک از آن ها مراد از کار اقتصادی و تلاش مادی نیست «عمل» و مشتقات آن قریب ۳۶۰ مورد در آیات آمده اند که بیشتر آن ها به معنای تلاش اخروی است. تنها در برخی از آیات به معنای تلاش مادی به کار رفته اند: (أَمَّا السَّائِفَةُ فَكَأَنَّتْ لِمَسَاكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ)؛ اما آن کشتی مال گروهی از مستمندان بود که با آن در دریا کار می کردند.^۲

(وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ)؛ و گروهی از شیاطین برای او (حضرت سلیمان) غواصی می کردند و کارهایی غیر از این نیز برای او انجام می دادند.^۳

«کسب» نیز ۶۷ بار در قرآن به کار رفته، ولی معمولاً به معنای کار اقتصادی نیست. تنها در یک مورد در آیه (لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ) (مردان را نصیبی است از آنچه به دست می آورند و زنان را نصیبی)^۴ به معنای تلاش مادی و کسب درآمد استعمال شده است که می توان برای اثبات مشروعیت فعالیت اقتصادی زنان به آن استناد کرد؛ زیرا اگر کار کردن برای آنان مجاز نبود، آیه شریف آنان را مالک دست رنج خود قرار نمی داد. بنابراین، واژه های «فعل»، «عمل» و «کسب» در این آیات غالباً به معنای کار مادی نیستند و در آیاتی هم که به معنای تلاش مادی آمده اند معمولاً نمی توانند در این موضوع، مشکلی را از میان بردارند.

۱. سوره احزاب (۳۳) آیه (۳۳)

۱. سوره کهف (۱۸) آیه (۷۹)

۲. سوره انبیاء (۲۱) آیه (۸۲)

۳. سوره نساء (۴) آیه (۳۲)

در نتیجه، هرچند معنای لغوی این واژه ها «کار» است، به ویژه لفظ «عمل» که در کتاب های عربی امروز به معنای تلاش اقتصادی به کار می رود، اما در بحث قرآنی نمی توانیم برای اثبات یا رد اشتغال زنان، به این آیات استناد کنیم.

ب) اشتغال زنان از دیدگاه اسلام:

اسلام آخرین و کامل ترین دین آسمانی در زمینه اشتغال زنان نظرات جامع و مترقی دارد. پس از ظهور اسلام، تغییرات وسیعی در همه ارکان جامعه پدید آمد که یکی از این تغییرات، حضور زنان در فعالیتهای سیاسی - اجتماعی و داشتن شغل در جامعه بود. در اسلام از نظر حقوق انسانی، میان زن و مرد مساوات برقرار است و هیچ گونه امتیازی برای مردان نسبت به زنان در نظر گرفته نشده است. دین مبین اسلام ضمن پذیرفتن حضور اقتصادی زنان در جامعه و تأکید بر حق مالکیت آنان، از مردان خواسته تا تأمین مالی آنها را برعهده بگیرند تا بانوان بتوانند با خیالی آسوده به مسؤولیتهای خود در منزل بپردازند. براین اساس، زن نیازی به کار خارج از خانه ندارد و اشتغال برای او یک عمل انتخابی و اختیاری است. بنابراین از نظر اسلام، زنان می توانند آزادانه زندگی کنند و هر شغل مشروعی را که بخواهند، انتخاب کنند. از نگاه اسلام، زنان حق دارند علاوه بر نقش های خانوادگی، همسری و مادری به نقش های اجتماعی و فعالیتهای اقتصادی نیز بپردازند، اما این نقش ها نباید به نقش های اصلی زنان که همسری و مادری است، آسیب وارد کند. یک کشور نمی تواند از نیروی کار زنان در عرصه های مختلف بی نیاز باشد، اما این کار نباید با کرامت و ارزش معنوی و انسانی زن منافات داشته باشد. پس اسلام کار زن را محترم شمرده است و مرد حق ندارد که زن را به انجام کاری در داخل یا خارج منزل مجبور کند. مفهوم این سخن، آن است که کار زن در منزل هم بدون مزد نیست. بنابراین خانه داری از وظایف الزامی زن نیست، بلکه کار داوطلبانه و از روی احساس مشارکت در زندگی زناشویی است. براساس آموزه های اسلام، در واگذاری مشاغل بایست به نکات مهمی چون مصلحت جامعه و خانواده، شرایط و مصالح فردی و اولویت ها در واگذاری کار به اشخاص توجه شود. دین اسلام از حامیان تساوی حقوق زنان و مردان است، اما نه به آن معنا که در غرب رواج دارد. بلکه منظور اسلام اختصاص کار هماهنگ با طبیعت و ویژگی های روحی و جسمی زن است، زیرا واگذاری مشاغل سخت و زیان آور به زنان، با مصالح فردی و اجتماعی و خانوادگی آنها سازگاری ندارد.^۱

ج) شواهد روایی بر جواز فعالیت های اقتصادی زنان:

زنان فراوانی در صدر اسلام در زمان پیامبر گرامی و ائمه اطهار(علیهم السلام) به فعالیت های اقتصادی اشتغال داشتند. و ائمه اطهار(علیهم السلام) نه تنها آنان را از کار و تلاش نهی نمی کردند، بلکه در برخی موارد، لحن سخن یا طرز برخورد پیامبر یا امام با زنان شاغل به گونه ای بود که تشویق به ادامه کار نیز از آن استفاده می شود. این کارها عبارتند از:

۱. **بافندگی:** ام حسن نخичه می گوید: حضرت علی(علیه السلام) در راه به من برخورد کرد و فرمود: ام حسن، به چه کاری مشغولی؟ گفتم: بافندگی می کنم. امام به من فرمود: بدان که حلال ترین کسب است. بنابراین نقل، امام با دیدن ام حسن در ابتدا، از شغل او سؤال کرد که حاکی از مشروعیت اشتغال برای زنان است، و دیگر آنکه وقتی ام حسن در جواب امام عرض کرد: به بافندگی اشتغال دارم و از این راه ارتزاق می کنم، امام نه تنها او را از این حرفه منع نکرد، بلکه با این جمله که «حلال ترین کسب است»، او را بر این ادامه اشتغال به این حرفه تشویق کرد. بنابراین، اشتغال زنان به حرفه هایی که از نظر اسلام حلال شمرده شده، مجاز بلکه مطلوب است.

۲. **نوحه خوانی:** حنان بن سدیر گوید: در محله ما زنی بود که کنیزی نوحه خوان داشت. این زن از طریق نوحه خوانی کنیزش، زندگی خود را اداره می کرد. وی نزد پدرم آمد و گفت: تو می دانی که زندگی من از جانب خدا و به وسیله نوحه خوانی این جاریه تأمین می شود. دوست دارم از امام صادق(علیه السلام) بپرسی که اگر این کار حلال است، ادامه بدهم، و گر نه کنیز را بفروشم و از بهای آن زندگی کنم تا خدا فرجی برساند. پدرم گفت: پرسش این مسئله از امام برای من سخت است. او اضافه می کند: وقتی خدمت امام رسیدیم، خودم از امام درباره مسئله آن زن پرسش کردم. امام فرمود: آیا برای اجرت شرط می کند یا نه؟ گفتم: به خدا قسم، نمی دانم شرط می کند یا نه. حضرت فرمود: به آن زن بگو: شرط نکن و هر چه دادند قبول کن. در این روایت نیز نوحه خوانی زن مورد تأیید امام قرار گرفته است. اگر اشتغال زن به نوحه خوانی غیر مجاز بود، آن حضرت وی را از این کار نهی می فرمود.^۱

نتیجه گیری:

اسلام با کار کردن زن موافق است. نه تنها موافق است بلکه اشتغال زن را تا جایی که منحل اساسی ترین و مهم ترین شغل او یعنی تربیت فرزند و حفظ خانواده نباشد، شاید لازم هم بدانند!

این که ما زن را از فعالیت های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی منع کنیم با توجه به نظر اسلام صحیح نیست. یک زن مانند مرد حق دارد با توجه به بینش صحیح نسبت به موقیت خود، اقتضای جامعه و دستورات دین در جامعه فعالیت داشته باشد.

البته نکته ای نیز نباید فراموش شود و آن این است که فعالیت زن در جامعه نباید لطمه ای به کرامت وجودی خویش، ازدواج، و دیگر مسئولیت های وی بزند.

منابع:

-قرآن

۱. ابوالحسن، حسین، تنهایی، شیوه تنظیم و نگارش پایان نامه، نشر همیار کرمان، چاپ اول

۲. انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، انتشارات سخن، تهران، س ۱۳۸۱، ج ۴

۳. بانکی پور فرد، امیرحسین، نقش و رسالت زن در عرصه های حضور اجتماعی زن گزیده ی بیانات مقام معظم رهبری

۴. توسلی، غلام عباس، جامعه شناسی کار و شغل، تهران، نشر سمت

۵. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، موسسه لغت نامه دهخدا، ج ۹

۶. روشن فر، مرضیه، زن اشتغال و مالکیت، تهران، نشر برگ زیتون، چاپ اول

۷. سفیری، خدیجه، جامعه شناسی اشتغال زنان، موسسه فرهنگی و انتشاراتی تبیان

۸. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، انتشارات امیرکبیر، ج ۱

۹. کربلایی، محسن، زن و بازیابی هویت حقیقی گزیده ای از بیانات مقام معظم رهبری

۱۰. قریشی، علی اکبر، قاموس قرآن، دار الکتب الاسلامیه، ج ۱

۱۱. معین، محمد، فرهنگ معین، انتشارات نامن، ج ۱

۱۲. الفراهیدی، التحلیل بن احمد، العین، انتشارات عسوه، ۱۴۹۴ ه.ق، ج ۲

۱۳. ابن منظور، لسان العرب، انتشارات دار الحیاء التراث العربی، بیروت، س ۱۴۰۸، ج ۷

۱۴. عبدالباقی، محمد فواد، الفاظ قرآن کریم، انتشارات جهان

۱۵. پاتریک نولان و گرهارد لنسکی، جامعه‌های انسانی، ترجمه‌ی ناصر موفقیان

۱۶. www.aftab.ir

۱۷. دفتر پژوهش‌های فرهنگی وابسته به مراکز فرهنگی سینمایی، حیات اجتماعی زن در تاریخ ایران، ج ۱، دفتر اول، قبل از اسلام

۱۸. زنجانی زاده ، هما ، (۱۳۷۰)، بررسی نظریه های نابرابری جنسی در بازار کار ، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مشهد

۱۹. مجله ی مطالعات راهبردی زنان نوشته ی شورای فرهنگی نهاد ریاست جمهوری